

DOI No: [http:// http://dx.doi.org/10.14225/Joh224](http://dx.doi.org/10.14225/Joh224)

ESKİ MEZOPOTAMYA'DA KEHANET OLGUSUNA GENEL BİR BAKIŞ*

H. Hande DUYMUŞ FLORIOTI**

Özet

Eski Mezopotamya inanç ve düşünce sisteminde kehanet, insanla Tanrı arasında iletişim kurmaya ve Tanrılar'dan gelen mesajları insanoğluna iletmeye yarayan gizemli bir yol olarak karşımıza çıkmaktadır. Mezopotamya insanı nazarında, Tanrılar, insanoğluna mesajlar iletmek istediklerinde, gerek gökyüzünde gerekse yeryüzünde meydana getirdikleri bazı işaretlerle şifreler göndermişlerdir. İşte, bu işaretlerin anlaşılması ve şifrelerinin çözülmesi kâhinlerin görevi olmuştur. Söz konusu şifrelerin ise, hastalıklar, rüyalar, doğal afetler veya göksel işaretler (ay, güneş, gezegen ve yıldızların hareketleri) vasıtasıyla insanoğluna iletilmek istendiğine inanılmıştır. Bu nedenle meydana gelen her anormal durumda bir mesaj aranmış ve gökyüzündeki cisimlerin hareketleri de incelenerek, bunlara belirli manalar yüklenmiştir. Bu bağlamda, Mezopotamya kültüründe kehanet ve kâhinliğin önemli bir yere sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Kâhinlerin kullandığı kehanet yöntemlerine baktığımızda ise, özellikle karaciğer okuma tekniğinin yaygın olarak kullanıldığını görürüz. Kilden yapılmış ciğer modellerine Mezopotamya dışında rastlanması, toplumlararası iletişimin hızını gösterdiği gibi, söz konusu tekniğin yaygın kullanım alanına da işaret etmektedir. Kâhinin tespit ettiği, kötü sonuçları olan kehanetler ise, farklı uygulama şekilleri olmakla birlikte, Namburbi adı verilen bir ritüel ile bertaraf edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Eski Mezopotamya, Kehanet, Karaciğer Okuma, Ritüel, Namburbi.*

* Bu çalışma TÜBİTAK-BİDEB 2219-Yurtdışı Doktora Sonrası Araştırma Burs Programı tarafından desteklenmiştir. Kalpten teşekkürlerimi sunarım.

** Yrd.Doç.Dr., Pamukkale Üniversitesi,Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Denizli, hhdumus@pau.edu.tr.

A General Look at the Case of Omen in Ancient Mesopotamia

Abstract

Omens were the most important and mystic way which had communication between gods who showed their will, intentions or fateful decisions to human being. According to the Mesopotamian thought, when the gods want to sent to messages to people, they gave to them signals from sky and earth. That signals could be sent to people via illness, dream, earthquake or astral signs (lunar/moon, sun, planet and star movements). We have records about the oracle was called as Aşıpu who could understand and comment that signals from sky or earth. Aşıpu was an omen interpreter and administered the special rituals.

When we look at the methods of omen interpreter, the oracle used to the “liver read” as a common method in Ancient Babylonia. It also used in Ancient Anatolia and Mediterranean. We have clay liver models from Babylonian and Hittite periods. It shows that there was an effective communication system between different cultures and regions at that time. Apart from, there was a special and apotropaic ritual which was called as “Namburbi” for bad omens. The purpose of a Namburbi was to dissipate or avert the evil which had been protended by an omen. Namburbi ritual could be exercised differently by the oracles.

Keywords: *Ancient Mesopotamia, Omen, Liver Read, Ritual, Namburbi.*

Giriş

Eski Mezopotamyalılar, evrenin doğası, kökeni, düzeni ve insanın evrendeki yeri üzerine düşünüp tahminlerde bulunmuşlardır¹. Bu bağlamda, Mezopotamya insanı, güneş, ay, yıldızlar ve gezegenlerin, insanlığın hizmetine adanmış ve yine insanların iyiliği için, Tanrılar tarafından gökyüzüne yerleştirilmiş olduğuna inanmıştır. Dolayısıyla tüm bu unsurlar, Tanrılar’ın sahip olduğu gücü gösterdiği gibi, Tanrılar ile insanlar arasında iletişim sağlayan ve zaman zaman bazı işaretlerle insanlara Tanrılar’dan mesaj ileten vasıtalar olarak algılanmışlardır. Bu sebeple bunların hareketleri incelenmiş ve bazı genel sonuçlara ulaşılarak kehanetlerde bulunulmuştur. Bu bağlamda kehanet, insan ile Tanrı arasındaki iletişimi, insanoğlu yararına kullanmayı sağlayan dolaylı bir yol olarak kabul edilebilir².

¹ J.Jacques Glassner, “Eski Mezopotamya’da İlerleme, Bilim ve Bilginin Kullanımı”, Çev. Gökhan Kağnıcı, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C.XXIV,S.2, Aralık, İzmir 2009, s.158.

² Francesca Rochberg, “A Consideration of Babylonian Astronomy within the Historiography of Science”, *Studies in History and Philosophy of Science*, Vol.33, Issue 4, December 2002, s.677.

Günümüz insanı için olduğu gibi, Eski Mezopotamya insanı için de gelecekte neler olacağı sorusu hep merak konusu olmuş ve geleceğe dair ipuçları kehanet yöntemleri ile öğrenilmeye çalışılmıştır. Nitekim, Mezopotamya kültüründe geleceğin, Tanrılar’ın özellikle tuhaf yarattığı, bundan dolayı dikkat çeken bazı olay ve varlıklarda yazılmış, “şifrelenmiş” olduğuna inanılmıştır. Örneğin:

“Eğer bir kadın, kulaksız bir çocuk dünyaya getirirse, ülkede kıtlık olacaktır”³. Dolayısıyla her anormal olaya bir anlam yüklenmiş ve bu vesileyle Tanrılar’ın insanoğluna bir mesaj iletmek istediğine inanılmıştır. Bu bağlamda kehanet, Eski Mezopotamya kültüründe önemli bir yere sahip olmuştur.

Kehanet yöntemlerine baktığımızda ise, bunların pratiğe dayalı olduğunu ve ne yapılması gerektiği hususunun geçmişteki tecrübelerden yararlanılarak tespit edilmeye çalışıldığını görürüz. Özellikle, M.Ö.II. ve I.Binyıllar’a ait Mezopotamya kayıtlarında kehanet, genellikle gözleme dayalı olup, metinlerde kalıplaşmış ifadeler yer almaktadır⁴. Temel cümle “şumma” (eğer) ile başlar ve yan cümlede tahmin içeren kehanet yer alır:

“Eğer X ise, Y olacaktır”⁵.

“Eğer bir erkeğin göğüs kulları yukarıya doğru kıvrık ise, o köle olacaktır”⁶

“Eğer bir adamın sağ gözü büyükse, o zengin olacaktır”

“Eğer bir adamın sol ayağının üzerinde siyah bir iz varsa, o başarıya giden yolda yürüyemeyecektir”⁷ örneklerinde olduğu gibi, bazen de insanların

³ Jean Bottero, *Kültürümüzün Şafağı Babil*, Çev.Ali Berktaş, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2006, s.101. Doğumla ilgili kehanetler, Asur kralı Asurbanipal’in Ninova’daki kütüphanesinde 24 tablet olarak ele geçmiş olup, “şumma izbu” serisi olarak adlandırılmıştır. Buna göre, anormal bir doğumun gerçekleştiği bir evde, mutlaka bir arımma ritüeli yapılmalıdır. Bkz. Stefan M.Maul, “Divination Culture and the Handling of the Future”, *Originalveröffentlichung in: G.Leick (Hrsg), The Babylonian World*, New York/London 2007, s.367.

⁴ Bununla birlikte Mezopotamya’da daha eski dönemlere ait Akadca kehanet metinleri de bulunmaktadır. “*Vaticinia ex eventu*” metinleri olarak da adlandırılan bu kehanet metinlerinin bir kısmı bu gruba dahil edilebilir. Bu hususta yapılmış olan en yeni ve kapsamlı çalışma, Matthew Neujahr tarafından USA-Providence-Brown University tarafından 2012 yılında “*Predicting the Past in the Ancient Near East*” adıyla yayınlanmış olan kitaptır. Kitabın 13.-75. sayfaları arasında söz konusu metinler detaylı olarak işlenmiş olup, çalışmamızın sınırları gereği burada ele alınmamıştır.

⁵ Yeryüzünde meydana gelen ve anlam yüklenen bazı olaylara dair kayıtlar, Asurbanipal’in kütüphaneye kayıtlarında yaklaşık olarak 120 tane ele geçmiş olup “şumma alu” serisi olarak adlandırılmıştır. Bkz. Maul, *Divination...*, s. 361, 366.

⁶ Jean Bottero, *Mezopotamya Yazı, Akıl ve Tanrılar*, Çev.M.E.Özcan-A.Er, Dost Kitabevi Yay., Ankara 2003, s.153.

bedensel özelliklerine bakılarak kehanette bulunulduğu görülmektedir. Bazen ise sadece şehirlerin kurulduğu bölge, kehanet için yeterli olmuştur:

“šumma alu ina mēlê šakin”: *Eğer şehir yüksek bir yere kurulursa*⁸ gibi.

1. Hastalıklar ve Karaciğer Falı

Mezopotamya düşünce sistemine göre, Tanrılar insanlara kızdıkları zaman onlara çeşitli hastalıkları musallat etmişlerdir. Hastalıklara Tanrılar'ın sebep olduğu düşüncesi, Tanrılar ile insanlar arasında bir iletişim şekli olan kehanetin önem kazanmasına yol açmıştır.

Eski Mezopotamya'da hastalıklar söz konusu olduğunda “asu” ve “aşıpu” terimleri gündeme gelir ki, “asu” hekim, “aşıpu” kâhin, büyücü, münecim olarak tercüme edilmektedir⁹. Buradan ilaçla tedavi eden hekimin yanında, hastalıklarla ilgili kehanetlerde bulunan ve bazı ritüelleri gerçekleştiren kâhinlerin de var olduğunu anlıyoruz. Gerçekten, Asur kralı Asarhaddon (M.Ö.680-669) örneğinde olduğu gibi, hastalıkla ilgili olarak sadece hekime değil, kâhine de başvurulup teşhis koyması beklenmiştir. Asur kralı, hekimi Urad-Nana haricinde, hastalığı ile ilgili olarak, Marduk-şakin-şumi isimli kâhine de başvurmuştur ve konuyla ilgili olarak kâhinden krala yaklaşık otuz mektup yazılmıştır. Bunlardan birinde kâhin şöyle demektedir:

*“Efendim, kralımın sağlığı iyi olsun! Tanrı Nabû ve Marduk onu korusun! Efendimin bana bildirdiğine göre, kollarıyla bacakları güçsüzmüş, gözlerini bile açamayacak durumdaymış, oldukça hasta ve bitkinmiş. Bedenini kolay kolay bırakmayan ateşin etkisindedir bu. Ancak, ciddi bir durum yok: Tanrı Şamaş, Tanrı Nabû ve Marduk onun iyileşmesini sağlayacaklardır.....,hastalık onu terk edecek ve her şey yoluna girecektir. Gerçekte, beklemekten başka çare yok ve kral, çevresindekilerle beraber her istediğini yiyebilir”*¹⁰.

⁷ Barbara Böck, “Physiognomy in Ancient Mesopotamia and Beyond from Practice to Handbook”, *Divination and Interpretation of Signs in the Ancient World*, Ed. Amar Annus, *The Oriental Institute of the University of Chicago*, Number 6, Chicago 2010, s. 201-202.

⁸ Detay için bkz. S.M.Freedman, “If a City is Set on a Height.The Akkadian Omen Series šumma alu ina mēlê šakin, Vol.I: Tablets 1-21, *Occasional Publications of the Samuel Noah Kramer Fund 17*, Philadelphia 1998.

⁹ *Assyrian English-Assyrian Dictionary*, Ed.S.Parpola, The Neo-Assyrian Text Corpus Project, Helsinki 2007, s. 10-11.

¹⁰ Jean Bottero, “Babil’de Sihir ve Tıp”, *Eski Yakandoğu*, Der. J.Bottero, Çev. A.Kahiloğulları-P.Güzelyürek-L.A.Özcan, Yay.Haz. M.E.Özcan, Dost Kitabevi Yay., Ankara 2005, s.177.

Kehanetlerle ilgili olan çivi yazılı metinlerden anlaşıldığına göre, kötülük kovucu “aşipu”dan, çağrıldığı hastayı görmeye giderken, yalnızca yolda kendisine görünen rastlantısal “işaretlere” de dikkat etmesi istenmektedir. Hastayı muayene etmeden önce bile, bu işaretlere bakarak hem hastalığın teşhisini koyabilir, hem de hastalığın sonuyla ilgili tahminde bulunabilirdi:

“Eğer kötülük kovucu, yolda pembe bir domuza rastlarsa, evine gittiği hastanın vücudunda su toplanması var demektir”,

“Eğer siyah bir domuza rastlarsa, ölüm riski vardır!”¹¹.

Mezopotamya inancına göre kehanet sayesinde kâhin, Tanrılar’ın isteklerini keşfederek, hastalığın çıkış sebepleri hakkında faydalı bilgiler elde edebilecek, aynı zamanda geleceği okuyarak tedavilerin etkisini öğrenebilecekti¹². Dolayısıyla insanlar, nedenini bilemedikleri ve Tanrılar’dan geldiği düşünülen bir sıkıntı ve hastalık nedeniyle, yine Tanrılar’a danışıp derman aramışlardır. Bu sayede, hastanın öleceği ya da kurtulabileceği yönünde kehanetlerde bulunulmuştur. Bu noktada karaciğer okuma yöntemi devreye girmektedir¹³.

Mezopotamya uygarlığının önemli bir halkasını oluşturan Babil’de, karaciğerin kilden yapılmış modeli üzerinde yapılan Hepatoskopi (karaciğer okuma) uygulaması karaciğerin vücudun ve ruhun merkezi olduğu, oluşan hastalıkların karaciğer üstünde gözlemlenebileceği inancına dayanmaktadır. Kilden yapılmış, her birinin ortasında küçük odun çubuklar dikilmiş karelere bölünmüş bir koyun karaciğeri modeli, kurban edilmiş bir hayvanın karaciğeri ile karşılaştırılır ve bu ciğerin yüzeyindeki değişikliklere göre hastaya teşhis koyulurdu. Benzer bir uygulamaya dair ifadeye İncil’de de rastlanmaktadır:

“Babil Kralı yolların ayırımında durdu.....kutsallığı kullanmak için.....şekillere başvurdu, karaciğere baktı” (Ezekial; 21:21)¹⁴.

M.Ö.II.Binyıl’a tarihlenen ve Babil ülkesinin önemli şehirlerinden birisi olan Mari (Tel Hariri)’den ele geçen bir koyun ciğeri modeli, Mezopotamya insanının kullanmış olduğu kehanet yöntemleri konusunda ipuçları sunmaktadır. Buna göre kâhin, gelecekteki benzer bir olayda, örneklere ve işlem sırasına dayanarak geçmişteki bilinenleri geleceğe uyarlayarak tahminlerde

¹¹ Bottero, a.g.m., s.183.

¹² Colin A.Ronan, *Bilim Tarihi Dünya Kültürlerinde Bilimin Tarihi ve Gelişmesi*, Çev. E.İhsanoğlu-F.Günergun, Tübitak Yay., Ankara 2003, s.35 vd.

¹³ Konuyla ilgili olarak Asurbanipal’in kütüphanesinde yaklaşık olarak 100 tablet ele geçmiştir ve seri “işkar baruti” olarak adlandırılmıştır. Bkz. Maul, *Divination...*,s.368.

¹⁴ Şahin Aksoy, *Tip Tarihi Ders Notları*, Harran Üniversitesi, Şanlıurfa 2010, s.8.

bulunmuştur¹⁵. Buna göre, kâhinler karaciğeri meydana getiren beş yuvarlakça parçayı incelemekte ve kehanetlerini bu parçaların durumuna bakarak yapmaktaydılar. Bu kil modeller yalnızca Babil ülkesinde bulunmamaktadır¹⁶.

Üzerinde değişik dillerde yazılar bulunan karaciğer modellerine Babil ülkesinden çok uzakta rastlanması, bu modellerin kehanet tekniğiyle ilgili bilgileri aktarmada vasıta olduklarını açıkça ortaya koyar. Diğer taraftan modeller, fikirlerin bir kültür merkezinden diğerine nasıl taşındığını gösteren ilgi çekici delilleridir¹⁷.

Babil orijinli olan bu kehanet yöntemi, Hurriler aracılığıyla Hititler'e de geçmiştir¹⁸. Söz konusu uygulama, Tanrılar'a kurban olarak yeni kesilmiş ve seçirmekte olan bir koyunun karaciğerine yoğunlaşmak üzere, iç organlarının (kalp, safra kesesi, bağırsaklar vb.) incelenmesine dayanmakta ve bunların bir takım özellikleri dikkate alınarak olumlu veya olumsuz bir sonuca ulaşılmaktaydı¹⁹. Sonuç, bazen sadece kişiyi değil, tüm ülkeyi de ilgilendirebilirdi:

“Eğer (kurban edilen koyunun) safra yollarının koledok kanalı yoksa, kralın ordusu bir akın sırasında susuzluk çekecektir”

*“Eğer (kurban edilen koyunun) karaciğerinin sağ tarafında parmak şeklinde iki ur varsa, bu, ülkede anarşi çıkacağına delalettir”*²⁰.

Tüm bu bilgiler, söz konusu kehanet yönteminin sadece kişisel hastalıklar üzerine değil, ülkeyi ilgilendiren genel konularda da bilgiler verebildiğini göstermektedir.

¹⁵ Glassner, a.g.m., s.161. Asur Kralı II.Aurnasirpal dönemine ait olup Nimrut'tan ele geçen bir rölyefte karaciğer okumaya çalıştığı tahmin edilen bir rahip/kahin figürü için bkz. Dominique Collon, “Eski Yakındoğu’da Rahip ve Rahibe Tasvirleri”, Çev.Fatma Sevinç, *A.Ü.D.T.C.F.Dergisi*, 44/2, 2004, s.88 (Ek 3).

¹⁶ Babil karaciğer modeli British Museum’da sergilenmektedir (EK 1).

¹⁷ Ronan, a.g.e., s.35-37.

¹⁸ Hitit karaciğer modeli için bkz. Murat Orhun, “Hititler’de Karaciğer Falı, Kuş Uçuşu Falı ve Bunların Etrüskler’deki Uzantısı”, *Akademik Bakış*, C.3, S.5, Kış 2009, s.248 (EK 2).

¹⁹ Orhun, a.g.m., s.237.

²⁰ Bottero, *Mezopotamya*, s.153-154.

2. Rüyalar²¹

Eski Mezopotamya’da rüyalar da kehanet habercisi olarak telakki edilmiştir. Dolayısıyla, Tanrılar’ın rüyalar vasıtasıyla insanlara mesajlar ilettiğine dair inanç, günümüzde pek çok kültürde geçerli olduğu gibi, Eski Mezopotamya kültüründe de mevcuttu²².

Eski Mezopotamya’da Kasitler (M.Ö.1600-1170) devrinde Tanrı Šamaš’a yazılmış edebî bir metinde konumuzla ilgili ilginç bilgiler bulunmaktadır:

“Ey Šamaš!

İnsanların hepsi seninle beraber sevinirler....Yorucu, rüyaları tabir ederken, iyi ve kötü senin önünde diz çöker....

Ey Šamaš!

Sen kâhinlerin (ağzından konuşuyorsun)

Rüya yorucu kadınların (kulaklarını açıyorsun).....

Onların ciğer fallarını (sen idare ediyorsun).....”²³.

Babil edebî metinleri içerisinde yer alan LUDLUL-BĒL-NĒMEQI metninde ise, hastalıktan yeni kurtulmuş bir Babilili Tanrı Marduk’a şükran hislerini ifade etmeden önce şöyle sitem etmektedir:

“Tanrımı çağurdım bana yüzünü çevirmedi,

Tanrıçama yalvardım başını kaldırmadı,

Bakıcı ciğer falında bir hükme varamadı.....

Rüya gösteren tanrıma baş vurdum beni dinlemedi..”²⁴.

Yukarıdaki bilgilerden, insanların başlarına gelen her kötü durumda, Tanrısal bir işaret bulmaya çalıştıklarını anlıyoruz. Dolayısıyla insanlar başlarına gelen bir musibette, rüyalar, ciğer falları ve kehanetler vasıtasıyla Tanrılar’dan yardım beklemişlerdir.

Eski Mezopotamya insanının, rüyalara verdikleri isimlere bakılırsa, rüyayı her şeyden önce geceye ve uykuya bağladıkları anlaşılmaktadır: “Sumerce MAŠ.GE₆: Gecenin ürünü; Akadca’da tabrît mûši: Gece görülen

²¹ Detay için bkz. H.Hande Duymuş Florioti-Elvan Eser, “Kutsal Kitaplar ve Mitolojik Kaynaklar Işığında Eski Yakınoğu’da Rüya Olgusu ve Algısı Üzerine”, *Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 8/2, Winter 2013, s.73-87.

²² Asur Rüya Kitabı adı verilen ve 11 tabletten oluşan seri, Asur kralı Asurbanipal’in Ninova’daki kütüphanesinden ele geçmiştir. Rüya Tanrısı Zaıqu/Zaqıqı’ye atfen seri, “işkar Za/iqıqu” olarak adlandırılmıştır. Bkz. Maul, *Divination...*, s.368.

²³ K.Tansuğ-Ö.İnanlı, “Sumerli’nin Dünya Görüşü ve Babil Edebiyatına Toplu Bir Bakış”, *AÜDTCF Dergisi*, C.7, S.4, Aralık, Ankara 1949, s.559,562.

²⁴ Tansuğ-İnanlı, a.g.m., s.571-572.

hayal, yine Akadca şuttu: Rüya ve aynı kökten şittu: Rüya, Uyku” terimleri bunun en güzel ifadesidir²⁵.

Rüya ile ilgili bazı kehanetler şöyledir:

“Eğer biri uyuduğu sırada, rüyasında şehrin başına yıkıldığını görür, çılglık atar da kimse onu duymazsa; o kişinin şansı artacaktır”,

“Eğer biri uyuduğu sırada, düşünde şehrin başına yıkıldığını görür, çılglık atar da birileri onu duyarlsa; o kişinin şansı azalacaktır”,

“Eğer biri (rüyasında) köpek eti yerse: Saldırı ya da ulaşılamayan arzu”,

“Eğer biri rüyasında manda eti yerse: Ömrü uzar”,

“Eğer biri rüyasında maymun eti yerse: Başarılı olur”,

“Eğer biri rüyasında insan eti yerse: Zengin olur”,

“Eğer biri rüyasında ölü eti yerse: Kendisine ait olan her şeyi bir başkası alır”²⁶.

“Eğer birinin (rüyasında) kanatları varsa ve kendini atar ve uçarsa; fakirse, mutlu olacaktır; zenginse mutsuz olacaktır; hapiste ise, oradan çıkıp özgür olacaktır; hasta ise iyileşecektir”²⁷.

“Eğer bir adam rüyasında elma yerse, o kalbinin arzuladığına sahip olacak”²⁸,

Eski Mezopotamya insanı, kötü rüya görenler için de çareler düşünmüştür:

“Eğer bir adam kötü kehanetli bir rüya görürse, zararlı sonuçlarından kendini korumak için, (sabahleyin) ayağını yere basmadan önce şöyle diyecektir: Gördüğüm bu rüya, iyiye işarettir, iyiye işarettir, çok iyiye işarettir, Sin ve Şamaş adına! Bu şekilde kendisi için kötünün yerine iyi bir önbelirti oluşturmuş olacak ve rüyasında verilen kötü yazgı ona hiç dokunmayacaktır”²⁹.

3. Doğal Afetler

M.Ö.I.Binyıl’a ait Asur devlet arşiv belgeleri arasında pek çok kehanet kaydına rastlanmıştır. Bu metinler, meydana gelen bazı doğa olaylarının da

²⁵ Bottero, *Mezopotamya*, s.132.

²⁶ Bottero, *Mezopotamya*, s.138-139.

²⁷ Bottero, *Mezopotamya*, s.143.

²⁸ Niek Veldhuis, “Reading Signs”, All those Nations...Cultural Encounters within and with the Near East, *Studies Presented to Han Drijvers at the Occasion of his Sixty-fifth Birthday*, Ed. H.L.J.Vanstiphout, Comers/Icog Communications 2, Groningen 1999, s.161.

²⁹ Bottero, *Mezopotamya*, s.147.

Tanrılar tarafından krala, dolayısıyla da halka iletilmek istenen bir mesajı içerdiğine inanıldığını göstermektedir.

Çivi yazılı kayıtlardan anlaşıldığına göre Mezopotamya insanı nazarında, eğer bir felaket yaşanmışsa, büyük ihtimalle Tanrılar krala “kulaklarını açması” yönünde uyarıda bulunmuştur. Bununla birlikte bu kötü alametin defedilmesi için Tanrı aynı zamanda bir ritüel³⁰ de yaratmıştır ki, buna Namburbi ritüeli denilmektedir³¹.

Namburbi, kelime olarak kötülükleri def eden manasına gelmektedir³². Gerçekten söz konusu ritüelin, kötü sonuçları olduğuna inanılan kehanetlerden insanoğlunu koruduğuna inanılmıştır³³. Örneğin bir deprem felaketinin ardından, kral bu ritüeli uygulayarak Tanrı ikazına kulak vermiş ve devamında gelebilecek musibetleri de önlemiş olurdu³⁴. Örneğin Yeni Asur dönemi kralı Asarhaddon zamanında meydana gelen bir deprem felaketinin ardından Balasi isimli kâhin, bu ritüelin uygulanması gerektiği yönünde uyarıda bulunmuştur³⁵.

4. Kötü Kehanetlerin Etkilerini Def Ettiğine İnanılan Namburbi Ritüeli

Mezopotamya toplumlarınca uygulanan önemli ritüellerden birisi olan Namburbi ritüeli³⁶ hakkında bilgi veren çivi yazılı belgeler, Koyuncuk³⁷ ve

³⁰ Ritüel, birey ya da gruplarla ilgili bazı değerlerin, uygun zamanlarda, sembolik ve aşağı-yukarı değişmeyen ardışık davranış biçimleri ile tekrarlanması olarak tanımlanmaktadır. Bkz. Kasım Karaman, “Ritüellerin Toplumsal Etkileri”, *SDÜ Fen-Ed.Fak., Sosyal Bilimler Dergisi*, S.21, Mayıs 2010, s.227.

³¹ S.Parpola, “Mesopotamian Astrology and Astronomy as Domains of the Mesopotamian “Wisdom””, *Die Rolle der Astronomie in den Kulturen Mesopotamiens (23-27 September 1991)*, Graz 1993, s.53.

³² *Assyrian English-Assyrian Dictionary*, s.72.

³³ Amar Annus, “On the Beginnings and Continuities of Omen Sciences in the Ancient World”, *Divination and Interpretation of Signs in the Ancient World*, Ed. A.Annus, *The Oriental Institute*, Number 6, Chicago 2010, s. 3; Rochberg, a.g.m., s.677.

³⁴ Parpola, *Die Rolle...*, s.53-54.

³⁵ Cynthia Jean, “Divination and Oracles at the Neo-Assyrian Palace: The Importance of Signs in Royal Ideology”, *Divination and Interpretation of Signs in the Ancient World*, Ed. A.Annus, *The Oriental Institute*, Number 6, Chicago 2010, s.270.

³⁶ Michael B.Dick, “The Neo-Assyrian Royal Lion Hunt and Yahweh’s Answer to Job”, *JBL*, No.2, 2006, s. 243;

³⁷ Eski adı Ninova olan Koyuncuk’ta Asur kralı Asurbanipal’e ait bir kütüphane ve bu kütüphanede kehanetle ilgili pek çok kayıt ele geçmiştir. Bu hususta bkz. Jeanette C. Fincke, “The Babylonian Texts of Niniveh”, Report on the British Museum’s Ashurbanipal Library Project, *Archiv für Orientforschung* 50(2003/2004), s. 113 vd.

Sultantepe'den³⁸ ele geçmiştir³⁹. Söz konusu ritüel, bazen, astrolojik tahminler yolu ile negatif dünyevî alametleri pozitifçe çevirmeyi amaçlayan yıldızlarla ilgili bir büyü olarak da telakki edilmiştir. Ayın etkisi altında olduğu düşünülen dünyanın, gök cisimleri ile arasındaki etkileşimini pozitifçe çevirmeyi amaçlar ki, benzer uygulamalara, Eski Mısır'da⁴⁰ ve Helenistik dönemde⁴¹ de rastlanılmaktadır.

Namburbi ritüelinin farklı uygulanış şekilleri olduğu anlaşılmaktadır. Bazı durumlarda, Tanrılarla nesnelar arasında iletişim kurulmaya çalışılarak Tanrı'ya yakarışta bulunulduğu tespit edilmiştir.

Bugün elimizde, bir kişinin yazgısındaki ölümün uzaklaştırılmasıyla ilgili söz konusu ritüelden bir bölüm bulunmaktadır. Buna göre hasta, gece yatağına küçük bir keçiyi almak zorundadır. Ertesi gün mezar benzeri bir çukur kazılır, hasta keçisiyle birlikte buraya yatırılır. Daha sonra, keçinin ve hastanın boğazı kesilir gibi yapılır; ancak hasta için acı vermeyen odundan bir bıçak, keçi için ise keskin bir metal bıçak kullanılır: Boğazı kesilen keçinin cesedine insan cesediymiş gibi davranılır. Kâhin dualar okur ve sanki "İlgili" hastadan söz ediyormuş gibi "İşte öldü!" der. Geriye cesedi gömmek ve uygun bir süre yas tutmak kalır; "hastanın" artık korkacak bir şeyi yoktur, çünkü yaşayan ve kendisiyle özdeşleşen bir varlık, onun yerine yaşamını yitirmiřtir⁴².

³⁸Şanlıurfa'nın güneydoğusunda yer alan Sultantepe (Huzirina)'den řu ana kadar yapılan kazılarda 407 adet tablet ele geçmiştir ve tabletler řu an, Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi ile Şanlıurfa Müzesi'nde sergilenmektedir. Bunlardan 63.tablet: Tanrı Şamaş adına dua, kertenkelelerle ilgili bir büyü ve Namburbi ritüeli, 64.tablet: Namburbi ritüeli, köpeklere karşı yapılan büyü ve Tanrı Şamaş'a dua, 235. ve 236.tabletler: Namburbi ritüeli ve kötü kehanetlere karşı oluşturulmuş bir metin, 242.tablet: Namburbi ritüeli, 246.tablet: Asurca rüya kitabından kırık bir parça, 302. tablet: Bir yıl boyunca göksel hareketlerin izlenmesi ve bu doğrultuda gerekli ritüellerin yapılması, 308.-320.tabletler: Karacığerle bakılan kehanetler, 321-322.tabletler:Yılanın hareketlerine, 323.tablet: Kertenkelenin hareketlerine göre belirlenen bir kehanet konusunda bilgiler içermektedir. Bu hususta bkz. Nurgül Yıldırım, "Anadolu'da Bulunan Yeni Asur Devri Tabletleri", A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara 2009. Sultepe Tabletleri hakkında detay için bkz. O.R.Gurney-J.Finkelstein, *The Sultantepe Tablets I*, (BIAA), London, 1957; O.R.Gurney-P.Hulin, *The Sultantepe Tablets II*, (BIAA), London, 1964.

³⁹ Gary Beckman, "Mesopotamian Forerunners to the "Babilili Ritual" from Boğazköy? ", *VII.Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri* (Çorum 25-31 Ağustos 2008), Haz. Aygöl Süel, Cilt 1, Ankara 2010, s.113.

⁴⁰ Judy Hall, "Is the Chain of Being Rooted in the Gods of Night? Correspondence and Sympathy in the Art, Literature and Omens of Mesopotamia", downloaded from www.astrozero.co.uk, s. 31, dp. 108.

⁴¹ Hall, a.g.m., s.16.

⁴² Bottero, *Mezopotamya*, s.166.

Ritüelde kullanılan nesnelere, yukarıdaki örnekte olduğu gibi bir hayvan olabileceği gibi, tedavi edici özelliği olduğu düşünülen taşlar ve bitkiler⁴³ de olabilmektedir⁴⁴. Burada, “kişi için kötü bir alamet olarak yorumlanan şey veya nesne genellikle yok edilir veya yakılırdı”⁴⁵. Ritüelde kullanılan taşlar ise, bir tapınağın altına gömülür, böylece taşların gücü tapınağa, dolayısıyla Tanrı'ya ulaşmış olurdu⁴⁶.

Ritüel metinlerinde kümes hayvanı, balık⁴⁷, kertenkele⁴⁸, kuş⁴⁹, keçi, köpek, domuz, yılan⁵⁰ gibi hayvan isimlerinin yanı sıra bot ve nehir isimlerinin de geçmesi⁵¹, ritüelin bazı durumlarda nehir üzerinde gerçekleştirildiğini göstermektedir. Nitekim bir ritüel metninde:

*“Eğer bir yılan birisini sararsa, onu aşağıya suya düşür. Yılanın başını bir sepete koy ve yılanı ondan uzağa it. Yılan sepete girdiğinde sepeli suya fırlat.”*⁵² ifadesi yer almaktadır.

Yeni Asur döneminden kalma bir Namburbi duası ise, ortaya çıkan bir sıkıntı durumunda Tanrılar'a sadece yakarıшта bulunulduğunu göstermektedir:

“Şamaş⁵³, yeryüzünün ve gökyüzünün kralı, aşağıdaki ve yukarıdaki her şeyin hakimi, Tanrılar'ın ışığı, büyük Tanrılar arasında hakim olarak rol oynayan, insanoğlunun önderi!

⁴³ Maštakal adı verilen bitki, bir arınma/temizlenme bitkisi olarak Namburbi ritüelinde kullanılmıştır. Bkz. James K.Wilson, “Notes on the Assyrian Pharmaceutical Series URU.AN.NA: Maštakal”, In Memoriam Franz Köcher 2002, *JNES* 64, No.1, 2005, s.46.

⁴⁴ Hall, a.g.m., s.16.

⁴⁵ Daniel Schwemer, “Entrusting the Witches to Humut-Tabal: The Uşburruda Ritual BM 47806+”, In Honour of the Seventieth Birthday of Professor David Hawkins”, *Iraq*, Vol. LXXII, 2010, s. 64.

⁴⁶ Hall, a.g.m., s.16.

⁴⁷ Beckman, a.g.m., s. 113.

⁴⁸ M.Ö.VII.yüzyıl Asur Namburbi kayıtlarına göre, kertenkele figürü veya heykelciğinin evde bulunması, kötü alametleri evden uzaklaştırır. Bkz. Leanne M. Campbell, “Anthropomorphic and Zoomorphic Figurines of the Eastern Mediterranean”, *The prize-winning essay in the Australasian Society for Classical Studies Essay Competition for the year 2004*, s.69.

⁴⁹ Kuşların uçuş şekilleri de kehanet habercisi sayılmakta idi. Bkz. Stefan M.Maul, *Zukunftsbewältigung. Eine Untersuchung altorientalischen Denkens anhand der babylonisch-assyrischen Löserituale (Namburbi)*, *Baghdader Forschungen*, 18, Philipp von Zabern, Mainz 1994, s.465 vd.

⁵⁰ M.J.Geller, “Akkadian Healing Therapies in the Babylonian Talmud”, *Magic and the Classical Tradition*, Ed. W.Ryan-C.Burnett, *Warburg Institute*, London 2004, s. 23, 47.

⁵¹ Niek Veldhuis, “On Interpreting Mesopotamian Namburbi Rituals”, *Afo* 42-43, 1995/1996, s. 151.

⁵² Geller, a.g.m., s. 47.

Sana dönüyorum ve Tanrılar arasında seni arıyorum. Hayatı bana başışla! Seninle olan Tanrılar bana mutluluğu başışlasın! Üzerime pisleyen bu köpek yüzünden korkuyorum ve endişeleniyorum. Eğer sen sadece bu köpeklerle kötülüğü işaret ediyorsan, onu benden uzaklaştır. Sana övgüler söyleyeceğim!”⁵⁴.

Yukarıdaki bilgilere ek olarak sadece su ve yağla yapılan bir ritüel şekli de vardır ki, buna göre, su dolu bir kabın içerisine yağ dökülür. Sonra üzerine tekrar su eklenir. Suyun rengi ve yağın oluşturduğu şekillere bakılarak yorum yapılırdı⁵⁵.

Mezopotamya çivi yazılı belgelerinde, sık sık ŞU.İLLA adı verilen “el açma” dualarına da yer verilmiştir⁵⁶. Namburbi ritüellerinin, bu tarz duaları da içerdiği anlaşılmaktadır. Bunlar, bir kötülüğü önlemeye yönelik olmayıp, bir problem ve sıkıntı zuhurunda, yardım ve korunma için ilahî güce başvurudur. Ancak Namburbi ritüellerinin asıl gayesi, kötülüğü önlemeye yönelik olduğundan, bu yönü çok fazla bilinmemektedir⁵⁷.

Dua ederken, el açma, İslam dininde de mevcut olup, kültürel bir sürekliliği işaret etmesi bakımından dikkate şayandır.

5. Namburbi Ritüelinin Uygulanmasını Gerekli Kılan Göksel Kehanetler

M.Ö. II.Binyıl’ın sonlarına doğru ay, güneş, gezegen,yıldız hareketleri ile hava şartları ve deprem gibi doğa olaylarına bakılarak elde edinilen kehanetler, “Enuma Anu Enlil” serisi başlığı altında toplanmıştır. Bu seri, daha çok, yönetimde bulunan krala uyarı niteliğinde kehanetler içermektedir⁵⁸.

M.Ö.I.Binyıl’a gelindiğinde de durum pek farklı değildir. Bu döneme ait Asur kayıtlarında, hem göksel kehanetlere hem de bu kehanetlere istinaden Namburbi ritüelinin uygulanması gerektiği yönündeki ifadelere

⁵³ Güneş Tanrısı Şamaş, mitolojiye göre Ay Tanrısı Sin’in oğludur. Eski Mezopotamya’da Ay Tanrısı ikinci derecede bir Tanrı olarak kabul edilirken, Güneş Tanrısı, doğruluk tanrısı olarak birinci derecede önem arz etmiştir. Bkz. Tansuğ-İnanlı, a.g.m., s. 556, dp.1.

⁵⁴ Walter Farber, “Witchcraft, Magic and Divination in Ancient Mesopotamia”, *Civilizations of the Ancient Near East*, Ed. J.M.Sasson, Vol.III, New York 1995, s. 1900.

⁵⁵ Maul, a.g.m., 2007, s.371.

⁵⁶ Böck, a.g.m., s. 207.

⁵⁷ Farber, a.g.m., s.1900. El açma duaları, Babil’de de yaygın olup, bu duayla birlikte Tanrı’ya kurban sunulduğu da anlaşılmaktadır. Bkz. Tansuğ-İnanlı, a.g.m., s.567, dp.14. Bununla birlikte Namburbi ritüelinin Asur ve Babil’de farklı şekillerde gerçekleştirildiği yönünde tespitler mevcuttur. Bu hususta bkz. Veldhuis, a.g.m., s. 149, dp.23.

⁵⁸ Maul, *Divination...*, s.365.

rastlanılmaktadır. Bu ifadeler, büyük çoğunlukla, Asur krallarına hitaben yazılmış kraliyet mektuplarında yer almaktadır:

“Eğer ay ve güneş, ayın 13.günü ters olarak görünürse, dürüst olmayan bir konuşma geçecek, ülkede kötü alışkanlıklar açığa çıkacak ve düşman ülkeyi ele geçirecek”,

“Eğer Jüpiter ayın arkasında bulunursa, ülkede düşmanlık baş gösterecek”⁵⁹,

“Eğer ay, anormal bir şekilde geç çıkarsa ve görünür durumda olmazsa, idare şehrine saldırı”

“Eğer Mars, bir gezegenin çevresinde yayılırsa, arpa pahalı olacak”

“Eğer ayın 16.günü, ay görülürse Subartu kralı kuvvetli olacak ve hiçbir rakip tanımayacak

“Eğer ayın etrafı hale ile dolarsa ve önünde bir gezegen olursa, hırsızlar öfkeleneyecek

“Eğer ayın etrafı hale ile dolarsa ve önünde Mars olursa, vahşi hayvanlar ve büyükbaş hayvanlar telef olacak...batı coğrafyası küçülecek”⁶⁰.

“Eğer ay, bir gökkuşağı giyerse, Adad ekinlere zarar verecek, (yağmur yağacak)”⁶¹.

“Eğer ayın ve güneşin ışığı çok azsa, kral halkına ve ülkesine öfkeleneyecek”

“Eğer ay görülmezse, tanrılar ülke hakkında olumsuz bir karar alacaklar”

“Kral ayın bu hareketlerini gözlemlemeli ve göz ardı etmemeli, Namburbi ritüelini uygulamalıdır”⁶².

“2.günün gecesinde, Jüpiter ayın halesinde kaldı..Onların Namburbi ritüelini yapmalarına izin ver”⁶³.

Asur kralı Asarhaddon’a Babilli uzman Bel-uşezib tarafından yazılan ve İran’daki Mannalılar üzerine yapılacak bir seferi konu edinen mektup çalışmamız açısından dikkat çekicidir.

Mektubun ilgili kısım şöyledir:

3 us-ka-ru šá d30 a-ta-mar ù dUTU it-tap-ha

⁵⁹ G.B.Lanfranchi, “Scholars and Scholarly Tradition in Neo-Assyrian Times: A Case Study”, SAAB III/2, Padova 1989, s.108.

⁶⁰ Balasi isimli yöneticiden. Bkz. SAA 08, 082.

⁶¹ SAA 08, 206.

⁶² Munnabitü isimli yöneticiden. Bkz. SAA 08, 320.

⁶³ Nabû-ahhe-eriba isimli yöneticiden. Bkz. SAA 08, 071.

4 [x] (-) u(-)x-ri-IK-ma⁵ ul in-nam-mar ki-i us-ka-ru
5 ſu-ú ki-i UD.15.KÁM in-na-mar ù ki-i UD.16. KÁM
6 in-nam-ma-ru lum-nu-um ſu-ú ina UGU^{KUR}Man-na-a-a
7 ſu-ú a-ſar^{LÚ}PAB ina UGU KUR i-te-eb-bu-ú
8 KUR HUL-nu an-na-a i-zab-bil en-na e-mu-qa
9 ſá LUGAL be-lí-ia ina UGU^{KUR}Man-na-a-a ki-i it-bu-ú
10 bi-ra-na-a-ti is-sa-bat URU^{ME} il-ta-lal hu-bu-ut EDIN
11 ih-ta-bat ú-ta-ru ú-gam-mar-ma ſit-ti KUR i-ſal-lal
12 e-mu-qu ſa LUGAL be-lí-ia a-na^{LÚ}PAB la us-si na-qud-ma
13 ſad-da-qad ſá 5 ITU^{ME} UD.15. KÁM 30 KI^d20 in-na-mar
14^{URU} Si-da-nu ul iz-bi-lu URU ul na-pi-li
15^{UN}MESĖ-ſú ul KUR-du-né-e en-na^{KUR}Man-na-a-a a-ki-i pi-i
16 an-nim-ma URU^{ME}-ſú iſ-ſal-la-lu^{UN}MESĖ-ſú i-hab-ba-tu
17 ù ſú-u ina É.GAL-ſú ú-ta-sar a-di a-na ſU^U LUGAL be-lí-ia
18 im-man-nu-u ſÁ ſá LUGAL be-lí-ia dan-niſ dan-niſ lu-ú ha-di
19^{LÚ}PAB-ka ta-kám-me a-a-bi-ka ta-kaſ-ſad ú MU.AN.NA^{ME}
20 ma-' a-da-a-tu ſU^U ^dEN ina TIN.TIR^{KI} ta-sab-at⁶⁴.

“Hilal olan ayı gözlemedim ve güneş (çoktan) doğmuştu.....Hilal olarak ay belirdi. Ayın 15.gününde gözlemlendiği gibi, 16.günü de muhtemelen (ters pozisyonda) gözlemlenecekler. Bu, kötü bir işarettir. Fakat bu, Manna kralı için kötü bir işarettir. Her nerede bir düşman bir ülkeye saldırırsa, o ülke, bu kötülükle baş etmek zorunda olan ülkedir. Efendim, kralımın ordusu, Manna’ya saldırdığı, kalelerini fethettiği, kasabalarını yağmaladığı için, o şimdi tekrar dönmek ve ülkeyi tamamen yağmalamak zorunda. Eğer efendim, kralımın ordusu, düşmana karşı gitmemiş olsaydı, bu tehlikeli bir durum olabilirdi.

Güneş ve ayın 5 ay boyunca ters pozisyonda durdurduğu geçen yıl, Sidon acı çekmedi mi (bu kötü işaret yüzünden)? Şehir harap edilmedi mi? Şehrin sakinleri ele geçirilmedi mi? Şimdi de aynı şekilde. Manna kralının kasabaları yağmalanacak, insanları tutsak olarak ele geçirilecek ve o (Manna kralı), kralım, efendim elini koyana kadar kendini sarayına kapatacak.

Kralım, efendimin içi rahat olsun. Sen (kral), düşmanlarını ele geçireceksin ve uzun yıllar Babil’de Bel’in elini tutacaksın..”⁶⁵.

Yukarıdaki bilgilere göre ſunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki, Mezopotamya düşünce sistemine göre, güneş ve ayın da dahil edildiği yıldızlar sistemi, sadece

⁶⁴ Lanfranchi, a.g.m., s.99-100.

⁶⁵ Lanfranchi,a.g.m., s.101.

zamanın düzenini belirlemek ve düzenlemek için değil, aynı zamanda kendilerini gözlemleyen “insanlara” Tanrılar’ın mesajlarını iletmek amacıyla yaratılmıştı⁶⁶. Bu mesaj bazen tek bir şahsı ilgilendirdiği gibi, yukarıdaki örnekte olduğu gibi tüm ülkeyi ilgilendiren askeri içerikli bir mesaj da olabilirdi. Tanrı’dan geldiğine inanılan kötü mesajların sonuçları ise, farklı uygulamış ve yakarış tarzları ile Namburbi adı verilen ritüel ile bertaraf edilmeye çalışılmıştır.

Sonuç

Tarihi M.Ö.IV.Binyıla kadar geriye giden Eski Mezopotamya uygarlıklarında, hayatın her alanında olduğu gibi, insanoğlunun ihtiyaçları doğrultusunda yeni arayışlar gündeme gelmiş ve kültürel anlamda farklı gelişmeler yaşanmıştır. Bunda, şüphesiz, doğrunun arayışı ile merak duygusu, temel itici güç olmuş ve Mezopotamya topraklarında atılan bu ilk adımlar, Mısır ve Anadolu toplumlarına da örnek teşkil etmiştir. Merak duygusu kendini farklı biçimlerde ortaya çıkarmıştır. Özellikle insanoğlunu gelecekte nelerin beklediği sorusu, günümüzde olduğu gibi, o dönemlerde de insanların zihinlerini kurcalamış ve onları farklı arayışlara itmiştir.

Eski Mezopotamya’da yaşayan toplumlar, Tanrılar’ın birtakım işaretlerle insanlara mesajlar iletmek istediğine inandıkları için, her doğa olayında veya anormal bir durumda bu işaretleri arayarak bir mana çıkarmaya çalışmışlardır. Anormal bir doğum, görülen kötü bir rüya veya deprem gibi doğa olayları kötü bir geleceğin habercisi olmuş ve insanlar, bunların etkisini yok etmek için Namburbi adı verilen ritüellere sığınmışlardır. Farklı uygulama şekilleri olduğu anlaşılan bu tür ritüeller, şüphesiz, insanların psikolojik olarak rahatlamasına vesile olmuştur.

Kehanetleri yorumlayan ve ritüelleri düzenleyen ise Aşıpu adı verilen kahindi. Mezopotamya’da hekimle (asu) birlikte hastalıkların teşhis ve tedavisinde rol oynayan bu görevlinin toplumda önemli bir yere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Kehanetin büyük önem taşıdığı bir toplumda, kahinin de önemli bir yere sahip olması doğal bir durumdur.

Kehanetle ilgili çivi yazılı belgeler incelendiği zaman, karaciğer okuma tekniğinin de yaygın olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu yöntem sadece Mezopotamya’da kullanılmamış, Anadolu’daki Hitit devletinin de kullandığı bir

⁶⁶ Jean Bottero, “Astroloji Mezopotamya’da Doğdu”, *Eski Yakındoğu*, Dost Kitabevi, Ankara 2005, s.193.

H. Hande Duymuş Florioti

yöntem olmuştur. Mezopotamya’da ortaya çıkan kehanet teknikleri büyük ölçüde Mısır ve Akdeniz kültürlerini de derinden etkilemiştir.

EK 1: Babil Dönemi’ne Ait Kilden Karaciğer Modeli, yak.M.Ö.1700, British Museum. (Maul, a.g.e., s.370)

EK 2: Hitit Dönemi’ne Ait Kilden Karaciğer Modeli
(Orhun, a.g.m., s.248)

EK 3: Karaciğer Okumaya Çalıştığı Tahmin Edilen Fes Başlık Giymiş Rahip, Yeni Asur Devri yak.M.Ö.860, Nimrud'dan.(Collon, a.g.m., s.88)

KAYNAKÇA

Aksoy, Şahin; *Tıp Tarihi Ders Notları*, Harran Üniversitesi, Şanlıurfa 2010.

Annus, Amar; “On the Beginnings and Continuities of Omen Sciences in the Ancient World”, *Divination and Interpretation of Signs in the Ancient World*, Ed. A.Annus, *The Oriental Institute, Number 6*, Chicaço 2010, pp.1-18.

Assyrian English-Assyrian Dictionary, Ed.S.Parpola, The Neo-Assyrian Text Corpus Project, Helsinki 2007.

Beckman, Gary; “Mesopotamian Forerunners to the “Babilili Ritual” from Boğazköy? “, *VII.Uluslararası Hitoloji Kongresi Bildirileri* (Çorum 25-31 Ağustos 2008), Haz. Aygül Süel, Cilt 1, Ankara 2010, pp.109-120.

Bottero, Jean; *Mezopotamya Yazı, Akıl ve Tanrılar*, Çev.M.E.Özcan-A.Er, Dost Kitabevi Yay., Ankara 2003.

Bottero, Jean; “Babil’de Sihir ve Tıp”, *Eski Yakındoğu*, Der. J.Bottero, Çev. A.Kahiloğulları-P.Güzelyürek-L.A.Özcan, Yay.Haz. M.E.Özcan, Dost Kitabevi Yay., Ankara 2005, s.168-185.

Bottero, Jean; “Astroloji Mezopotamya’da Doğdu”, *Eski Yakındoğu*, Der. J.Bottero, Çev. A.Kahiloğulları-P.Güzelyürek-L.A.Özcan, Yay.Haz. M.E.Özcan, Dost Kitabevi Yay., Ankara 2005, s.186-199.

Bottero, Jean; *Kültürümüzün Şafağı Babil*, Çev.Ali Berktaş, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2006.

Böck, Barbara; “Physiognomy in Ancient Mesopotamia and Beyond from Practice to Handbook”, *Divination and Interpretation of Signs in the Ancient World*, Ed. Amar Annus, *The Oriental Institute of the University of Chicaço*, Number 6, Chicaço 2010, s.199-224.

Campbell, Leanne M.; “Anthropomorphic and Zoomorphic Figurines of the Eastern Mediterranean”, *The prize-winning essay in the Australasian Society for Classical Studies Essay Competition for the year 2004*, pp.65-72.

Collon, Dominique; “Eski Yakındoğu’da Rahip ve Rahibe Tasvirleri”, Çev.Fatma Sevinç, *A.Ü.D.T.C.F.Dergisi*, 44/2, 2004, s.79-110.

Dick, Michael B.; “The Neo-Assyrian Royal Lion Hunt and Yahweh’s Answer to Job”, *JBL*, No.2, 2006, pp. 243-270.

Duymuş Florioti,H.Hande - Eser, Elvan; “Kutsal Kitaplar ve Mitolojik Kaynaklar Işığında Eski Yakındoğu’da Rüya Olgusu ve Algısı Üzerine”,

Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic 8/2, Winter 2013, s.73-87.

Farber, Walter; "Witchcraft, Magic and Divination in Ancient Mesopotamia", *Civilizations of the Ancient Near East*, Ed. J.M.Sasson, Vol.III, New York 1995, pp.1895-1909.

Fincke, Jeanette C.; "The Babylonian Texts of Niniveh", Report on the British Museum's Ashurbanipal Library Project, *Archiv für Orientforschung* 50(2003/2004), s.111-149.

Freedman, S.M.; "If a City is Set on a Height.The Akkadian Omen Series šumma alu ina mēlê šakin, Vol.I: Tablets 1-21, *Occasional Publications of the Samuel Noah Kramer Fund* 17, Philadelphia 1998.

Geller, M.J.; "Akkadian Healing Therapies in the Babylonian Talmud", Magic and the Classical Tradition, Ed. W.Ryan-C.Burnett, *Warburg Institute*, London 2004, pp.1-60.

Glassner, J.Jacques; "Eski Mezopotamya'da İlerleme, Bilim ve Bilginin Kullanımı", Çev. Gökhan Kağncı, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C.XXIV,S.2, Aralık, İzmir 2009, s.157-170.

Gurney, O.R.-Finkelstein, J.; *The Sultantepe Tablets I*, (BIAA), London 1957.

Gurney, O.R.-Hulin P.; *The Sultantepe Tablets II*, (BIAA), London 1964.

Hall, Judy; "Is the Chain of Being Rooted in the Gods of Night? Correspondence and Sympathy in the Art, Literature and Omens of Mesopotamia", downloaded from www.astrozero.co.uk, pp.1-33.

Jean, Cynthia; "Divination and Oracles at the Neo-Assyrian Palace: The Importance of Signs in Royal Ideology", Divination and Interpretation of Signs in the Ancient World, Ed. A.Annus, *The Oriental Institute, Number 6*, Chicago 2010, s.267-275.

Karaman, Kasım; "Ritüellerin Toplumsal Etkileri", *SDÜ Fen-Ed.Fak., Sosyal Bilimler Dergisi*, S.21, Mayıs 2010, s.227-236.

Lanfranchi, G.B.; "Scholars and Scholarly Tradition in Neo-Assyrian Times: A Case Study", *SAAB III/2*, Padova 1989, pp.99-114.

Maul, M. Stefan; *Zukunftsbewältigung. Eine Untersuchung altorientalischen Denkens anhand der babylonisch-assyrischen Löserituale (Namburbi)*, *Baghdader Forschungen* 18, Philipp von Zabern, Mainz 1994.

Maul, Stefan M.; “Divination Culture and the Handling of the Future”, *Originalveröffentlichung in: G.Leick (Hrsg), The Babylonian World*, New York/London 2007, s.361-372.

Neujahr, Matthew, *Predicting the Past in the Ancient Near East*, Brown University, Providence 2012.

Orhun, Murat; “Hititler’de Karaciğer Falı, Kuş Uçuşu Falı ve Bunların Etrüskler’deki Uzantısı”, *Akademik Bakış*, C.3, S.5, Kış 2009, s.231-250.

Parpola, S.; “Mesopotamian Astrology and Astronomy as Domains of the Mesopotamian “Wisdom””, *Die Rolle der Astronomie in den Kulturen Mesopotamiens* (23-27 September 1991), Graz 1993, pp.47-59.

Rochberg, Francesca; “A Consideration of Babylonian Astronomy within the Historiography of Science”, *Studies in History and Philosophy of Science*, Vol.33, Issue 4, December 2002, pp.661-684.

Ronan, Colin A.; *Bilim Tarihi Dünya Kültürlerinde Bilimin Tarihi ve Gelişmesi*, Çev. E.İhsanoğlu-F.Günergun, TÜBİTAK Yay., Ankara 2003.

SAA 08: Hunger, Hermann; *Astrological Reports to Assyrian Kings*, *State Archives of Assyria*, Vol.VIII, Helsinki 1992.

Schwemer, Daniel; “Entrusting the Witches to Humut-Tabal: The Ušburruda Ritual BM 47806+”, In Honour of the Seventieth Birthday of Professor David Hawkins”, *Iraq*, Vol. LXXII, 2010, pp.63-78.

Tansuğ K. - İnanlı, Ö.; “Sumerli’nin Dünya Görüşü ve Babil Edebiyatına Toplu Bir Bakış”, *AÜDTCF Dergisi*, C.7, S.4, Aralık, Ankara 1949, s.551-581.

Veldhuis, Niek; “On Interpreting Mesopotamian Namburbi Rituals”, *Afo* 42-43, 1995/1996, pp.145-154.

Veldhuis, Niek; “Reading Signs”, All those Nations...Cultural Encounters within and with the Near East, *Studies Presented to Han Drijvers at the Occasion of his Sixty-fifth Birthday*, Ed. H.L.J.Vanstiphout, Comers/Icog Communications 2, Groningen 1999, pp.161-174.

Wilson, James K.; “Notes on the Assyrian Pharmaceutical Series URU.AN.NA: Maštakal”, In Memoriam Franz Köcher 2002, *JNES* 64, No.1, 2005, pp.45-51.

Yıldırım, Nurgül; “Anadolu’da Bulunan Yeni Asur Devri Tabletleri”, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü (Danışman: Prof.Dr. Salih Çeçen), *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara 2009.